

HADİS EDEBİYATINDA İDRİS-İ BİTLİSÎ'NİN HADİS-İ ÇİHİL ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahmet Özdemir*

Öz

Arapça'da "Erba'în" Farsça'da ise "Hadîs-i Çihil", Hz. Peygamber'in kırk seçme hadisini ihtiva eden eserlere denir. Kırk hadis çalışmaları, hicretin ikinci asrın sonundan itibaren başlamış ve daha sonra gelişerek Arap, Türk, İran ve diğer Müslüman milletlerin edebiyatında zengin bir yer edinmiştir. Manzum ve nesir şeklinde yazılan erba'înlere Müslümanlar yaşadıkları her coğrafyada rağbet göstermişlerdir. Tarih boyunca Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetine hassasiyet gösteren Müslümanlar, hadisleri daima bir ibadet edasıyla ezberlemiş ve müzakere etmişlerdir. Özellikle Hz. Peygamber'den nakledilen; "Ümmetim içinde din emirlerine dair kırk hadis ezberleyeni Allah Teâlâ, kıyamet günü fakihler ve âlimler zümresi içinde diriltir" rivayeti, Müslümanlar arasında kırk hadis yazma geleneğinin oluşmasında etkili olmuştur. Birçok âlim ve şair eserlerini kırk hadis veya erba'în denilen eserler şeklinde tasnif etmişlerdir. Erba'în yazan âlimlerden birisi de Mevlana İdris-i Bitlisî (ö. 926/1520)'dir. İdris-i Bitlisî, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı devletinde danışmanlık gibi önemli hizmetlerde bulunmuş bir âlimdir. Osmanlı Sarayında siyasette başarılı olan ve daha çok "Heşt Bihişt" (Sekiz Cennet) adlı Osmanlı tarihine dair eseri ile tanınan Bitlisî, başta Farsça olmak üzere Arapça ve Türkçe dillerinde önemli eserler bırakmıştır. Bu çalışmada el yazma halinde olan Bitlisî'nin "Hadîs-i Çihil" adlı eseri hadis ilimleri açısından incelenecek, eserin yazılış amacı, muhtevası ve eserdeki hadisler, sıhhat açısından tespit edilip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Erba'în, İdris-i Bitlisî, Hadîs-i Çihil

EVALUATION OF THE IDRIS BITLISÎ'S WORK ENTITLED HADITH CHIHIL IN HADİTH LİTERATURE

Abstract

"Arba'în" in Arabic and "Hadith Chihil" in Persian, is entitled to the works containing the forty-selected hadith of the Prophet. Forty hadith studies emerged beginning from the end of the hijri second century and later have developed and became popular in the literature of Arab, Turkish, Iranian and other Muslim nations. throughout history, Muslims have liked the arba'îns with the form of verse and prose in every geographical region they live in and caringly taught the science of Hadith and the discourses of the Prophet as well as they have always memorized and discussed the

Makale Gönderim Tarihi: 08.01.2019, Kabul Tarihi: 30.04.2019

Doi: 10.26791/sarkiat.509972

* Dr. Öğr. Ü., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ozdemirahmet73@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7281-0916

hadith narratives in a sense of worship. Especially, some narratives transmitted from the Prophet such as “Allah will resurrect those among my nation who memorize forty hadith about religious orders in the group of faqih and scholars on the day of resurrection” have influenced in the formation of the tradition of forty-hadith writing among Muslims. Many scholars and poets have classified their works in the form of forty hadith or arba’în. Of the scholar, writing an arba’în is Mawlana Idris Bitlisî (d. 926/1520). Idris Bitlisî was a scholar, providing significant services such as consultancy for the Ottoman State in the periods of Bayezid II and Selim I. Bitlisî, succeeding in politics in the Ottoman Palace and more known for his work called “Hasht Bihişt” (Eight Heavens) on the Ottoman history, also left important works in Arabic, Turkish and particularly Persian languages. This article examines Bitlisî’s manuscript namely “Hadith Chihil” and evaluates the hadith narratives in the work particularly in terms of content and soundness.

Keywords: Hadith, Arba’în (Forty), Idris Bitlisî, Hadith Chihil

GİRİŞ

Hadis edebiyatı türlerinden olan arba’ûnler, hicri ikinci asrın son yarısından itibaren ortaya çıkmış ve âlimlerin aynı veya farklı konular hakkında derlemiş oldukları kırk hadisten meydana gelen eserlerdir.¹ Mahiyeti hakkında bilgi bulunmayan ilk kırk hadisi Abdullah b. Mübârek (ö.181/797) kaleme almıştır. Daha sonra Muhammed b. Eslem et-Tûsî (ö. 242/856), Ebu’l-Abbas Hasan b. Süfyân (ö. 303/916), Dârekutnî (ö. 385/995), Hâkim en-Nîsâbü’rî (ö. 405/1014), Beyhakî (ö.458/1066), Nevevî (ö. 676/1277) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi âlimler bu geleneği devam ettirmişlerdir.²

Âlimlerin kırk hadis derleme faaliyeti, daha çok “Ümmetinden dinî işlerine dair kırk hadis derleyen kimseyi Allah Teâlâ fakihler ve âlimler topluluğu arasında diriltir”³ anlamındaki zayıf bir hadise dayanmaktadır. Bu hadisin tüm tarikleri zayıf olarak görülmüştür. Hatta rivayetin aslının olmadığı ve mevzû olduğunu belirten âlimler de vardır.⁴ İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) ilgili hadisin yirmi dört tarikini ayrı ayrı değerlendirmiş, isnadlarda yer alan bazı ravileri, kezzâb, hadis uyduran, münkeru’l-hadis ve metruku’l-hadis olarak belirtmiştir. Kendisi hadis için “Bu, Rasulullah’tan nakli sahih olmayan bir hadistir”⁵ demiştir. Bununla beraber Aclûnî (ö. 1162/1749), İbnü’l-Cevzî’nin bu rivayet hakkında dikkatsiz davrandığını, hadisin uydurma değil de

¹ M. Yaşar Kandemir, “Kırk Hadis”, *DİA*, (Ankara: TDV yayınları, 2002), 25: 467-470.

² Bkz. Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzî, *el-İlelu’l-mütenahiyye*, thk. Halil el-Mis, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1403), 129; Muhyiddin en-Nevevî, *el-Erbe’ûn*, (Lübnan: Daru’l-Minhac, 2009), 37-44; Kandemir, “Kırk Hadis”, 25: 467-468.

³ Ebubekir Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, *Şu’ebu’l-İmân*, thk. Muhammed es-Said Besyûnî, (Beyrut: Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1410), 2: 70, h.no: 1726; Ebu Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *el-İlel*, (Riyad: Dâr Tayyibe, 1985), 6: 33; İbn Cevzî, *el-İlel*, 112.

⁴ Ebu ‘Amr Yusuf b. Abdilberr en-Nemrî el-Kurtubî, *Câmiu beyâni’l-ilm ve fazlih*, (Suudi Arabistan: Dâru İbni’l-Cevzî, 1994), 1:192, h.no: 204; Dârekutnî, *el-İlel*, 6: 33; İbn Cevzî, *el-İlel*, 119-129. Ayrıca bkz. İ. Hakkı Ünal, “İslam Kültüründe Kırk Hadis geleneği ve Şeyh Hâmid-i Velî’nin Hadis-i Erbaîn Şerhi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39/1 (Ankara 1999): 139-147; Abdülkadir Karahan, “Hadîs-i Erbaîn Nev’inin Doğuşu ve Amilleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Ankara 1952): 76-84; Bayram Kanarya, “Kırk Hadis/Erbaûn” Edebiyatının Rivayetlerdeki Dayanakları ve İbn Asâkir’in el-Erbaûne’l Büldâniyye İsimli Eseri”, *Usûl İslâm Araştırmaları*, 28 (Güz 2017): 97-122.

⁵ İbn Cevzî, *el-İlel*, 126.

zayıf olduğunu belirtmiştir.⁶ İbn Hacer, söz konusu hadisin tariklerini tespit etmek üzere bir çalışma yaptığını, fakat hadisin tüm senedlerinde sıhhatini zedeleyen kusurlar bulunduğunu belirtmiştir.⁷ Birçok âlim, zikrettiğimiz bu hadise mazhar olmak için kırk hadis türü hadis derlemeleri kaleme almıştır. İbnü'l-Cevzî, kırk hadis derleyen âlimlerin çoğunun aslında ilgili rivayetin illetlerini bilecek bir kültüre sahip olmadığını ve bazılarının sırf ilmi teşvik etmek için bu tür rivayetlere müsamaha gösterdiğini söylemiştir.⁸ Bununla beraber bazı âlimler bu hadisin zayıf olduğunu bildiği için erba'în yazma gerekçelerini başka bir rivayete dayandırmışlardır. Mesela İmam Nevevî, kendi erba'în çalışmasını yazarken mukaddime kısmında yukarıda söz ettiğimiz zayıf rivayetten söz etmiş ve bu rivayetin nakledildiği tüm farklı tariklerin zayıf olduğunu belirtmiştir. Nevevî, her ne kadar âlimler özellikle fazâil konusunda zayıf hadislerle amel etmeye cevaz verseler de kendisinin bu zayıf rivayete itimat etmediğini ancak sahih olan “*Resûlullah'tan duyduklarını iyice öğrenip onu duymayanlara aynen nakledenlerin, Allah yüzünü ak etsin*”⁹ rivayetine dayanarak kendi eserini yazdığını belirtmiştir.¹⁰

Birçok âlim, Müslümanların bilmesinde fayda gördükleri konuları pratik buldukları bu yolla halka ulaştırmak amacıyla erba'înler telif etmişlerdir. İtikat, fıkıh, ahkâm, zühd, ahlâk, nefis terbiyesi, zikir ve dua gibi birçok farklı alanda eser derlemişlerdir. Arap dilinde manzum kırk hadisler rastlanmamakla beraber Farsça ve özellikle Türkçe'de manzum kırk hadisler önemli bir yer tutmuştur. Türk edebiyatında siyer, hilve ve mevlit gibi dinî türler içerisinde en fazla işlenen tür kırk hadistir. Osmanlı toplumunda her seviyedeki insana hitap eden kırk hadisler yazılmıştır. Daha çok nazım şeklinde yazılan ve uzun yıllar büyük ilgi gören bu eserler, şekilsel estetik açısından da zenginleşmişlerdir.¹¹ Burada ele alınacak olan kırk hadis, İdris-i Bitlisî'nin Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş ve manzum olarak yazılmış “*Çihil Hadis*” adlı erba'înidir. Daha önce Bitlisî'nin bu eserini tanıtan bir makale çalışması yapılmıştır. Çalışmada konuyla alakalı önemli bilgiler verilmekle beraber eser daha çok muhteva açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca Erba'îndeki hadislerin yarısından fazlasının kaynakları tespit edilememiş ve tesbit edilen hadislerin sıhhat durumu hakkında da bilgi verilmemiştir.¹²

Yapılacak çalışmayla rivayetler başta kadıs kaynakları olmak üzere tarih, tabakat ve tefsir gibi diğer kaynaklarda taranıp tespit edilecek ve tespit edilen hadisler ayrıca sahih, zayıf ve mevzû başlıklar altında sıhhat açısından hem sened hem de metin açısından değerlendirilecektir. İdris-i Bitlisî'nin hayatı ve onun eserleri tanıtıldıktan sonra *Hadîs-i Çihil* adlı eseri, hadis ilmi açısından incelenecektir.

⁶ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (b.y.: el-Mektebetu'l-Mısriyye, 2000), 2: 246.

⁷ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, (b.y.: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1984), 3: 208.

⁸ İbn Cevzî, *el-İlel*, 129.

⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 2001), 7: 221; Ebu Davud, *Sünen*, thk. Muhammed Yahya ed-Din, (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.), 3: 322, “İlim”, 10; Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Sahih*, (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 2: 455.

¹⁰ Nevevî, *el-Erbe'ün*, 37-44.

¹¹ Bkz. Abdulkadir Karahan, “Kırk Hadis”, *DİA*, (Ankara: TDV yayınları, 2002), 25: 470-473; Müzahir Kılıç, “Edebiyat Tarihi Bakımından Kırk Hadisler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 18 (Erzurum 2001): 93-101.

¹² Bkz. Bülent Akot, “Mevlânâ İdris-i Bitlisî ve Manzum Kırk Hadîs Tercümesi: Hadîs-i Çihil”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 24/ 2013: 71-84. Akot, İdris-i Bitlisî'nin erba'înini değerlendiren, bir çok rivayeti herhangi bir kaynaktan tespit edemediğini dolayısıyla eserin muhaddisler tarafından tenkide tabii tutulacağı yapıda olduğuna işaret etmiştir. Ancak muhtemelen Akot, hadisçi olmadığı için eserdeki rivayetleri sened ve metin açısından inceleme gereği duymamıştır.

1. İdris-i Bitlisî'nin Hayatı ve Eserleri

Müellifin tam ismi, Mevlânâ Hakimüddin İdris Mevlânâ Hüsameddin Ali el-Bitlisî'dir. "Mevlânâ" ve Hakimüddin" onun lakaplarıdır. Bitlis asıllı olduğu için kendisine "Bitlisî" nisbesi verilmiştir. Hüsameddin Ali ise onun babasının ismidir.¹³ İdris-i Bitlisî uzun yıllar merkezi Diyarbakır'da bulunan Akkoyunlu devleti (1340-1514) sarayında bulunmuş ve orada hem kâtiplik yapmış hem de padişahın çocuklarına lalalık görevinde bulunmuştur. Akkoyunlu devletine Safevîler (1501-1736) tarafından son verilince Bitlisî, Osmanlıya sığınmış ve II. Beyazid zamanında Osmanlı sarayında önemli mevkilere gelmiştir. II. Beyazid'in talimatıyla "*Heşt Beheşt*"¹⁴ ismiyle bilinen Osmanlı tarihini yaklaşık üç yılda yazmış ve II. Beyazid'dan önemli bir mükâfat görmüştür. Bununla birlikte başta Veziriazam Atik Ali paşayla arası bozuk olan Bitlisî, yazmış olduğu eserin gerçek değerini bulamadığını düşünerek önce Mısır'a oradan da hac ibadeti için Mekke'ye gitmiş ve geri dönmek istememiştir. Ancak II. Beyazid'in vefatıyla İstanbul'a tekrar geri dönmüş ve Yavuz Sultan Selim'e doğu bölgesi için danışmanlık yapmıştır. İran'ın Tebriz bölgesine yapılan seferler, Diyarbakır ve Mardin'in fethinde önemli katkısı olmuştur. Hatta doğu ve güneydoğuda birçok bölgenin Osmanlı'ya savaşız olarak katılmasına öncülük etmiştir.¹⁵ Kanuni Sultan Süleyman'a da doğu seferi için nasihatlerde bulunan Bitlisî, son yıllarını İstanbul'da ilmî çalışmalarla geçirmiştir. Altmış beş yaşında iken 926/1520 yılında İstanbul Eyüp'te vefat etmiştir. Mezarı, kendi adına izafe edilen İdris Köşkü ve Çeşmesi denilen yerdedir.¹⁶

Babasından tasavvuf ve hadis ilmini alan¹⁷ Bitlisî'nin, zamanında sufilerin mürşidi olduğu belirtilmiş ancak kendisinin herhangi bir tarikat veya mürşide bağlılığı bilinmemektedir.¹⁸ Kaynaklarda etkili konuşan, kalemi güçlü, hat sanatında üstat, bilgili ve siyasetin inceliklerini bilen bir olarak nitelendirilmiştir.¹⁹ Tıp, felsefe, tasavvuf, siyaset, ahlak ve tarih gibi ilimlerle meşgul olan İdris-i Bitlisî, başta Farsça olmak üzere Arapça ve Türkçe birçok eser kaleme almıştır. Farsça olarak kaleme aldığı eserlerden bazıları şunlardır: *Risâle-i Bahriyye*, *Risâle-i Hazaniyye*, *Münâzarâtu's-Savm ve'l-İd*, *Heş Bihîşt*, *Mir'âtu'l-Cemâl*, *Mir'âtu'l-Uşşâk*, *Hakku'l-Mubîn fi Şerhi Hakki'l-Yakîn*, *Havvâsu'l-Hayevân*, *Selimnâme*, *Munâzarâtu'l-İşk ba Akl*, *Kasâid ve Münşe'ât ve Mürselât*, *Mecmu'â-i Munşe'ât ve Kânun-i Şâhenşâhî*'dir.²⁰ Arapça olarak telif ettiği bazı eserleri ise şunlardır: *Risâletu'l-İba 'an Mevâkibi'l-Vebâ*, *Haşiye 'ala Tefsiri'l-Beyzâvî*, *Risâle fi'n-Nefs*, *Şerhu ve Esrâri's-Savm*, *Evdîyetu'l-Edviyye*'dir. Hadisle ilgili

¹³ Abdulkadir Özcan, "İdris-i Bitlisî", *DİA*, (Ankara: TDV yayınları, 2000), 21: 485-488.

¹⁴ Eserle ilgili geniş bilgi için bkz. İdris-i Bitlisî, *Heş Bihîşt*, haz. Mehmet Karataş - Selim Kaya - Yaşar Baş, (Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları, ts.): 57-403; Mehmet Törehan Serdar, "İdris-İ Bitlisî ve Heşt Behîşt Eseri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2) (Nisan 2016): 493-514.

¹⁵ Özcan, "İdris-i Bitlisî", 21: 485-488.

¹⁶ Özcan, "İdris-i Bitlisî", 21: 486.

¹⁷ Bitlisî'nin babası Hüsameddin Ali, tasavvufla meşgul olmuş bir zattır. Riyazet ve nefsiyle yaptığı mücadele ile tarikatta kemal derecesine eriştiği ve Suhreverdiyye tarikatına bağ olarak Nurbahşi tarikatını kurduğu söylenmektedir. Bazı kaynaklara göre ise Mevlâna Hüsameddin Ali, Ahmed Yesevi yoluna mensup bir şeyhtir. Bkz. Serdar, *Mevlâna Hakimüddin İdris-i Bitlisî*, (Ankara: Ötüken Yayınları, 2008): 15-20.

¹⁸ Konuyla alakalı tartışmalar için bkz. Abdüsselam Uygur, "İdris-i Bitlisi ve Eserleri Üzerinde Yapılan Bazı Bilimsel Araştırmalara Tenkidi Bir Yaklaşım", *Şarkiyat Mecmuası*, 10 (2007): 53-69.

¹⁹ Özcan, "İdris-i Bitlisî", 21: 486; Akot, "Mevlânâ İdris-i Bitlisî", 75.

²⁰ Eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Özcan, "İdris-i Bitlisî", 21: 487-488; Akot, "Mevlânâ İdris-i Bitlisî", 75-78.

tespit ettiğimiz kadarıyla üç tane eseri bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesinde el yazma halinde olan *Terceme ve Tefsîr-i Hadîsi Erba'în*²¹ ve *Terceme ve Nazm-ı Hadîsi Erba'în*²² eserleri Farsçadır. Çalışma konumuz olan *Hadîs-i Çihil* ise Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır.

2. Hadîs-i Çihil Adlı Eseri

Eserin ismi, Tercüme-i Hadîs-i Çihil'dir. "Çihil" Farsça'da kırk demektir. Bu kelime Arapçadaki "Erba'în" yerine kullanılmıştır. Eser Arap-talîk tarzıyla yazılmış olup matbu nüshası yoktur. Tespit ettiğimiz kadarıyla sadece bir tane yazma nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Bu nüsha da İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonunda 810 numaraya kayıtlıdır. Eserde çizilen cetveller ve yazılan hadis metinleri kırmızı renk olup her bir sayfada on satır mevcuttur. Tamamı ise on bir varaktan oluşmaktadır. Her sayfada iki tane hadisin Arapça metni ve hadisin Osmanlıca manzum tercümesi verilmiştir. Bu eser Bitlisî'nin kırk hadis ile ilgili yazdığı üçüncü eserdir. Diğer iki eseri Farsça olarak tercüme etmiştir.²³

Esere iki sayfadan oluşan Arapça bir giriş yazılmıştır. Besmele, Allah'a hamd ve Resulullah'a salat-u selamdan sonra bu eseri neden telif ettiğini şu ifadelerle belirtmiştir. "*Ben, gönderilenlerin efendisi son Peygamber, konuşanların en doğru sözlüsü ve âlemlere ancak rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in "Ümmetimden din işlerine dair kırk hadis derleyen kimseyi, Allah Teâlâ kıyamet günü fakihler ve âlimler zümresi arasında diriltir"*²⁴ hadisini görünce, ümmetten ilmi zayıf kimselere kolaylık olması gayesiyle nazım şeklinde Erba'în'e Türkçe şerh yazmayı düşündüm.²⁵ Görüldüğü üzere İdris-i Bitlisî'yi Erba'în yazmaya sevk eden amil, Hz. Peygamber'in kıyamet günü alimler ve fakihler arasında haşır olmayı müjdeleyen yukarıdaki hadistir. Esrini Farsçadan Osmanlı Türkçesi ile tercüme etme gayesini de "*Ümmetten anlayışı zayıf olan kimselere kolaylık olsun diye Erba'îni Türkçe lafızlarla manzum olarak şerh etmek istedim*"²⁶ şeklinde ifade etmiştir. Erba'în'i Osmanlıca Türkçesiyle nazım şeklinde yazarken söz konusu dönemde insanların günlük hayatta ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde daha rahat istifade etmesini arzulamıştır. Bundan dolayı eserde nazım şeklini tercih etmiştir. Bitlisî, eserin giriş kısmında yaptığı işin Allah'ın rızasına uygun olmasını dilemiştir. Dolayısıyla bu kısımda Allah'tan af ve mağfiret talep etmekte, Allah'ın insanların suretlerine değil de kalplerine ve niyetlerine baktığını belirterek şu temennilerde bulunmuştur: "*Yarabbi niyetimizi ıslah eyle. Taksiratımızı tamamla. Beni abid ve şükreden kullarından eyle. Ey merhametlilerin en merhametlisi*

²¹ Eserin el yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümünde 791/1 numarada kayıtlıdır. Ayrıca bkz: Karahan, "Kırk Hadis", 25: 470-473; Ahmet Özdemir, "İdris-i Bitlisî'nin Terceme ve Tefsir-i Hadis-i Erba'în Adlı Eseri", IV. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi (Mardin, 21-23 Aralık 2018), ed. Bülent Cerciz Tanrıtanır-Amenah Manafidizaji, (Mardin: iksad yayınevi 2018): 455-464.

²² İki el yazma nüshası mevcuttur. Birincisi nüsha, İstanbul Üniversitesi Farsça Yazmalar bölümü 823 numarada kayıtlıdır. İkinci nüsha ise, Süleymaniye Kütüphanesi Lâlâ İsmail bölümü 30 numarada kayıtlıdır. Ayrıca: bkz. Karahan, "Kırk Hadis", 25: 470-473; Akot, "Mevlânâ İdris-i Bitlisî", 76.

²³ Farsça olarak tercüme ettiği diğer kırk hadislerin bir tanesi Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail bölümü, 297.3/00030 numarada kayıtlıdır. Diğeri ise Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümünde 791/1 numarada kayıtlıdır.

²⁴ Bkz. İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-ilm*, 1: 192, h.no: 204; Dârekutnî, *el-İlel*, 6: 33; İbn Cevzî, *el-İlel*, 119-129.

²⁵ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 1a.

²⁶ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 1a.

bana merhamet eyle. Efendimiz ve Mevla'mız Hz. Muhammed'e, aline ve ashabına salat ve selam olsun. Âmin!"²⁷

Görüldüğü üzere Bitlisî diğer muhaddisler gibi eserini Hz. Peygamber'den nakledilen hadisin ifade ettiği sevaba mazhar olmak ve Müslümanların Hz. Peygamber'in hadislerini daha kolay öğrenmesini sağlamak için nazım şeklinde telif etmiştir. Eserin devamında hadisler senetsiz bir şekilde sadece hadisin metni yazılmıştır. Ancak her sayfanın baş tarafına “*kâle rasulullâh aleyhi's-selâm*”, “*kâle'n-nebî salallahu 'aleyhi ve sellem*”,²⁸ “*kâle habibullah*”,²⁹ “*kâle habib-i hudâ*”,³⁰ “*kâle Seyyidu'l-murselîn*”,³¹ “*kâle hâtemu'n-nebiyyin*”,³² “*kâle nebiyyu'l-hâşimî*”³³ ve “*kâle nebiyyu'l-'arabi*”³⁴ gibi farklı üsluplarla rivayetler Hz. Peygamber'e izafe edilmiştir. Rivayetler senetsiz olarak mu'allak dediğimiz tarzda aktarılmıştır. Bitlisî, buraya aldığı rivayetleri hangi kaynaktan aldığını belirtmemiştir. Hadislerin altında manzum bir şekilde Osmanlıca Türkçesiyle hadisler tercüme edilmiştir.

2.1.Eserdeki Hadislerin Muhtevası

Hadislerde ana muhteva güzel ahlakıdır. Bir Müslümanın sahip olması gereken güzel vasıfların neler olduğu; müminin diline hâkim olması, az yemesi, komşularıyla olan ilişkisi ve cömertliği gibi hususlar hakkında yirmiden fazla rivayet vardır. Bu da eserdeki hadislerin yarısından fazlası demektir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, zikir, iman, temizlik, ilim, sabır, şefaath kabir azabı, dua, tövbe, namaz ve Hz. Muhammed'in sünnetine tabi olma gibi birçok farklı konular hakkında rivayetler mevcuttur. Söz konusu rivayetleri birçok farklı konu başlığı altında toplamak mümkün olmakla beraber hadislerde işlenen ana temanın güzel ahlak olduğunu söyleyebiliriz. Tespit edildiği kadarıyla hadislerin konulara dağılımı şu şekildedir:

Zikir: 1	İlim, âlim: 4	Dua: 1	Namaz: 1
Ahlak: 22	Sabır: 2	Tövbe: 1	Sünnet: 1
İman: 1	Şefaath: 1	Sadaka: 1	Cehalet: 1
Temizlik: 1	Kabir azabı: 1		

2.2.Hadislerin Kaynakları ve Sıhhat Açısından Durumları

Bitlisî, eserinde yazmış olduğu kırk hadisin tamamını senedi olmadan sadece metin olarak kaydetmiştir. Bununla beraber buraya aldığı hadisleri hocasından mı dinlediği veya belli bir hadis kitabından mı naklettiğini de belirtmemiştir. Aşağıda hadislerin önce Erba'în'deki orijinal şekli olan Arapçası verildi. Daha sonra rivayetler, Türkçeye tercüme edildi ve ardından da hadislerin kaynakları ve sıhhat durumları tespit edildi.

²⁷ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 1b.

²⁸ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 2a-b.

²⁹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 3a.

³⁰ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 4b.

³¹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 6a.

³² Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 7b.

³³ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 8a.

³⁴ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 8b.

Rivayetler tespit edildiği kadarıyla sahih, zayıf ve mevzû olan rivayetler şeklinde sıralandı. En sonunda kaynağı tespit edilemeyen rivayetlere yer verilmiştir.

2.2.1. Sahih Rivayetler

1. “Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların emin olduğu kişidir.”³⁵ Başta Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) olmak üzere birçok muteber hadis kaynağında yer almış ve Tirmizî (ö. 279/892) hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bitlisî, hadisin “*Min lisânihi ve yediyi*” kısmını “*Min yedihî ve lisânihi*” şeklinde takdim ve tehir ederek yazmıştır.³⁶
2. “İman ve cimrilik, bir kulun kalbinde hiçbir zaman bir arada bulunmaz.”³⁷ Hadisin senedinde Abdullah b. Harrâş bulunmaktadır. Buhârî bu ravi hakkında “*mutreku'l-hadis*” ifadesini kullanmıştır. Ancak Şuayp el-Arnâvut, hadisin sahih li ğayrihi olduğunu yani başka bir tarikle desteklendiğini belirtmiştir.³⁸
3. “Sabır, imanın yarısıdır.”³⁹ Hâkim en-Nisâburî (ö. 405/1014) 'ye göre hadis sahihtir. Ancak İbn Cevzî hadisin muallel olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer'e göre de hadisin merfu' olan senedi, problemlidir. Sahih olan şekli ise rivayetin İbn Mesud'un sözü olmasıdır. Buhârî de hadisi Hz. Peygamber'e izafe etmeden kullanmıştır.⁴⁰
4. “Temizlik imandandır.”⁴¹ Zeynuddin el-İrakî, bu şekildeki bir rivayetin Tabarânî'nin *Mu'cemu'l-Evsat*'ında İbn Mesud'tan nakledildiğini ve bunun da çok zayıf olduğunu belirtmiştir. Ancak muteber hadis kaynaklarında bu anlamda yer alan ve Müslim tarafından da rivayet edilen “*Taharet (temizlik), imanın bir parçasıdır. el-Hamdulillah mizanı doldurur...*” şeklinde sahih bir rivayet mevcuttur.⁴²
5. “Ülfet etmeyen ve ülfet edilmeyen kişide hayır yoktur.”⁴³ Hâkim Nisâburî, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu herhangi bir iletinin bulunmadığını belirtmiştir. Ancak senedde yer alan Mus'ab b. Sabit, Yahya b. Ma'in tarafından zayıf bir ravi olarak görülmüştür. Hadisin diğer bir tarikinde ise 'Amr b. Bekr es-Sekseki de münkeru'l-hadis görülmüştür. Zerkeşî (ö. 794/1392) de Hâkim'e katılmayarak senedinde problem olduğunu belirtmiştir.⁴⁴

³⁵ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 2a.

³⁶ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahih*, thk. Mustafa Dîb Buğa, (Beyrut: Daru İbni Kesir 1987), “İman”, 3; Müslim b. Haccâc el-Kuşayrî, *Sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdulkaki, (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arab ts.), “İman”, 65; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrut: Daru İhyai't-Turâs ts.), “İman”, 12; Beyhakî, *Şu'ebu'l-imân*, 7:499, h.no: 11122.

³⁷ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 2b

³⁸ İbn Hibbân, *Sahih*, 8:43, h.no: 3251; Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen*, thk. Abdulfattah Ebu Ğudde, 3. Baskı, (Halep: Matbuatu'l-İslamiyye 1986), “Cihad”, 8; Dârekutnî, *el-İlel*, (Riyad: Dar Tayyibe 1985), 8: 329; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Tahir el-Kayserânî, *Zehiratu'l-Hufâz*, thk. Abdurrahman el-Firyevâî, (Riyad: Daru's-Selef, 1996), 5: 2701.

³⁹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 3b.

⁴⁰ el-Hakim en-Nisaburî, *Mustedrak 'ala's-sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye 1990), 2: 484, h.no: 3666; İbn Cevzî, *el-İlel*, 2: 815; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Aliye*, (b.y.: Dâru'l-'Asime 1998), 12:360.

⁴¹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 10b.

⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5:342; Müslim, “Taharet”, 1; Ebubekir Abdullah b. Ebi Şeybe, *Musannef*, (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1409), 6:171; Zeynuddin el-İrakî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr*, (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2005): 148, h.no: 2.

⁴³ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 10b.

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2:400; Hâkim, *Mustedrak*, 1:73; Ebu Abdillah Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Leâli'l-mensûra fi ahâdisi'l-mensurâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.), 19.

6. المیت یعذب بیکاء أهله علیه “Meyyit, ehlinin kendisine ağlamasından dolayı azap görür.”⁴⁵ Hadis muteber hadis kaynaklarında yer almıştır. Ancak Hz. Aişe hadisi rivayet eden İbn Ömer’in rivayeti eksik naklettiğini, Hz. Peygamber’in bu sözü yanında geçen bir Yahudi cenazesi için söylediğini, dolayısıyla azabın müminler için değil, kâfirler için olduğunu belirtmiştir.⁴⁶
7. من ترك سنتي فليس مني “Kim benim sünnetimi terk ederse, benden değildir.”⁴⁷ Muteber hadis kaynaklarında hadis sahih olarak değerlendirilmiştir. Rivayetlerde “*Men rağibe ‘an sünneti...*” şeklinde yer almıştır.⁴⁸ Ancak yukarıda görüldüğü üzere Bitlisî “*men tereke...*” şeklinde kaydetmiştir. Muhtemelen mana rivayetinden dolayı hadisi bu şekilde rivayet etmiştir.
8. من نصر أخاه بظهر الغيب نصره الله فى الدنيا والآخرة “Her kim kardeşine gizlice yardım ederse Allah da dünya ve ahirette ona yardım eder.”⁴⁹ İbn Hacer bu bağlamdaki dört farklı tarikten gelen rivayetleri zikretmiş ve tüm tariklerde zayıf ravilerin yer aldığını, Albânî ise hadislerin birbirlerini desteklediklerini ve hasen seviyesine çıktığını belirtmiştir.⁵⁰

2.2.2. Zayıf Rivayetler

1. Emanet rızka, hıyanet ise fakirliğe sebep olur.”⁵¹ Hadis zayıf olarak tespit edilmiştir. Her ne kadar Münâvî “*isnaduhu hasenun*” demişse de hadisin senesinde yer alan İbn Luhey’a zayıf bir ravidir ve hadis zayıf olarak görülmüştür.⁵²
2. من زار قبري وجبت له شفاعتي “Kim benim kabrimi ziyaret ederse ona şefaetim vacip olur.”⁵³ Farklı tarikleri olmasına rağmen hepsi zayıftır.⁵⁴
3. Kabir azabı, gıybet ve iftiradandır.”⁵⁵ Kaynaklarda bu şekilde hadisi tespit edemedik. Ancak İmam Buharî “*bâbu ‘azâbi’l-kabri mine’l-ğiybeti ve’l-bevli*” (kabir azabı gıybet ve küçük abdesttendir) şeklinde bu ifadeyi bab başlığı olarak kullanmış ve daha sonra söz konusu başlığın altında bu anlamı ifade eden hadisler nakletmiştir.⁵⁶

⁴⁵ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 8b.

⁴⁶ Malik b. Enes, *Muvatta*, Tsh. Muhammed Fuad Abdulkâki, (Beyrut: Daru İhyâi Turasi’l-Arab, 1985), “Cenaiz”, 37; Ahmed. Hanbel, *Müsned*, 1: 45; Buhârî, “Cenâiz”, 32; Müslim, “Cenâiz”, 16; Tirmizî, “Ebvâbu’l-Cenâiz”, 25. Hadisle ilgili geniş tartışmalar için ayrıca bkz. Muhammed b. Bahadır es-Zerkeşî, *el-İcâbe li irâdi mâ istedrekethu ‘aişe ‘alâ’-sahâbe*, thk. Said el-Afgani, (Beyrut: el-Mektebetu’l-İslami, 1939), 102.

⁴⁷ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 7a.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2:158; Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünen*, (b.y.: Daru İhyâi Kutubi’l-Arabî ts.), “Nikâh”, 1; Nesâî, “Nikâh”, 3; Ebu Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman, ed-Dârimî, *Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed, (Suud: Daru’l-Muğni, 2000), “Nikâh”, 3, h.no: 2215.

⁴⁹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 6b.

⁵⁰ Beyhakî, *Şu’abu’l-İman*, 6: 111; Ebubekir Ahmed el-Bezzâr, *Müsned (el-Behrü’z-Zehâr)*, (Medine: Mektebetu’l-Ulum, 2009), 9:31; İbn Hacer, *el-Metâlibu’l-Aliye*, 11: 303-304; Celâluddin es-Suyutî, *Câmiu’l-Ehadis*, (b.y., y.y., 2002), 21:476, h.no: 24056

⁵¹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 6b.

⁵² Kudâî, *Müsned*, 1:72; Suyutî, *Câmiu’l-Ehadis*, 11:38, h.no: 10198; Albânî, *es-Silsiletu’d-daîfe*, (Riyâd: Mektebetu’l-Me’ârif, ts.), 4:93

⁵³ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 3b.

⁵⁴ Beyhakî, *Şu’abu’l-İman*, 5: 245, no: 10572; Dârekutnî, *Sünen*, thk. es-Seyyid Abdullâh Haşim Yemânî, (Beyrut Dâru’l-Ma’rife, 1966), 2: 278, h.no: 194; Süleyman b. Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, (Beyrut: Daru’l-Ma’rife, ts.) 12, h.no: 65.

⁵⁵ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 5b.

⁵⁶ Buhari, “Cenâiz”, 87; İbn Hibbân, *Sahih*, 13:44, h.no: 5735; Beyhakî, *Şu’abu’l-iman*, 4:208; *İsbâtu ‘azabi’l-kabr*, (Ürdün: Daru’l-Furkan, 1405), 136-139.

4. علم الايمان الصلاة “İmanın emaresi namazdır.”⁵⁷ Kaynaklarda “İmanın alameti namazdır. Her kim ona (namaza) kalbini ayırır, namazın vaktine ve sünnetlerine dikkat ederse o kişi mümindir” şeklinde geçmektedir. Senette yer alan Târif b. Şihâb zayıftır.⁵⁸
5. أفضل الصدقة صدقة اللسان “Sadakanın en faziletlisi, dille yapılandır.”⁵⁹ Ahmed b. Hanbel ve Buhârî senette yer alan Ebubekir el-Huzelî’yi zayıf olarak görmüşlerdir.⁶⁰
6. “Cömert kişi, Allah’a komşudur (himayesinde), وَأَنَا رَفِيقُهُ”⁶¹ “Cömert kişi, Allah’a komşudur (himayesinde), وَأَنَا رَفِيقُهُ”⁶¹ ben de onun yoldaşım.”⁶¹
7. “Cimri olan, cehennemdedir ve yoldaşı da İblis’tir.”⁶² Bu rivayet öncekinin devamı olarak kaynaklarda geçmektedir. Yani her ikisi tek bir rivayettir.⁶³
8. “Gizli sadaka Rabb’ın gazabını söndürür.”⁶⁴ Senetteki Asram b. Havşeb isimindeki ravi zayıf olarak tespit edilmiştir.⁶⁵
9. “Günahların kefareti, pişmanlıktır.”⁶⁶ Senette yer alan Yahya b. ‘Amr b. Malik ez-Zekeri zayıf bir ravidir.⁶⁷
10. “Allah için tevazu göstereni Allah yüceltir.”⁶⁸ İbn Hacer hadisin farklı tariklerini değerlendirmiş ve hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁶⁹

2.2.3. Mevzû Rivayetler

1. “Hayırlı akıbeti sabırla beklemek ibadettir.”⁷⁰ Hadis iki farklı tarikle gelmiştir. Irakî’ye göre İbn Ömer ve İbn Abbas’tan gelen her iki tarik de zayıftır. Ancak Albânî, hadisin farklı tariklerinde yer alan ‘Amr b. Humeyde ve İbn Mihrân’ın hadis uyduran şahıslar olduğunu, dolayısıyla bu rivayetin mevzû olduğunu belirtmiştir. Ardından keşke Suyûtî bu rivayeti eserine almasaydı şeklinde temenni de bulunmuştur.⁷¹

⁵⁷ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 6a.

⁵⁸ Ebu Cafer el-Ukaylî el-Mekkî, *ed-Du’afâu’l-kebir*, (Beyrut: Daru’l-Mektebeti’l-İlmiyye, 1984), 2:229; Ebu Said b. Arabî el-Basrî es-Sûfî, *Mu’cem*, (Suud: Daru İbn Cevzî, 1997), 191; Kudâî, *Müsned*, 1:131, h.no: 165.

⁵⁹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 11.b.

⁶⁰ Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebi Hatim er-Razî, *el-İlel*, (b.y: Metabiu’l-Humeydî, 2006), 6:128; Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, (Musul: Mektebetu’l-Ulum ve’l-Hikem, 1983), 7: 230; Beyhakî, *Şu’abu’l-iman*, 6:124. Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, 1:143; Albânî, *Silsile*, 144, h.no: 1013.

⁶¹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 5a; Yusuf b. Hasan İbnu’l-Mibred el-Hanbelî, *Tahricu’s-sağir ve tehbir’l-kebir*, (Suriye: Daru’n-Nevadir, 2011), 3:105, h.no: 525. Bu eser insanlar arasında meşhur veya garip rivayetleri toplamıştır. Hadisin sıhhati hakkında bilgi verilmemiştir. Benzer zayıf bir rivayet için bkz. Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrut: Daru İhyai’t-Turâs, ts.), “Bir”, 40.

⁶² Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 5a.

⁶³ Bkz. İbnu’l-Mibred, *Tahricu’s-sağir*, 3:105.

⁶⁴ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 5a.

⁶⁵ Taberânî, *Mu’cemu’s-sağir*, 2:205, h.no: 1034; Beyhakî, *Şu’abu’l-iman*, 3:244; Ebu Nu’aym el-Asfehânî, *Hilyetu’l-evliya ve tabakâtu’l-asfiyâ*, (Mısır: es-Saade, 1974), 3, h.no: 135; Munâvî, *et-Teyisir*, 2:89

⁶⁶ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 5b.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4:379; Taberânî, *Mu’cemu’l-evsat*, (Kahira: Daru’l-Haremeyn, 1415), 5:199, h.no: 5072; Munâvî, *et-Teyisir*, 5:8; Albânî, *Silsile*, 5:261

⁶⁸ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 11a.

⁶⁹ Beyhakî, *Şu’abu’l-iman*, 6:297; İbn Hacer, *el-Metâlibu’l-aliye*, 11:749; Albânî, *Silsile*, 5: 432.

⁷⁰ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 6b.

⁷¹ Kudâî, *Müsned*, 1: 62; Beyhakî, *Şu’abu’l-iman*, 12:355; Zerkeşi, *el-Leâli’l-mensûra*, 92; el-İrakî, *Tahricu ahâdisi ulumi’d-dîn*, (Riyad: Dâru’l-‘Asime, 1987), 5:2137; Albânî, *Silsile*, 4:73-74.

2. “Dikkat edin! Muhakkak ki yalan, insanın yüzünü karartır.”⁷² Her ne kadar İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde rivayet etmiş olsa da senette yer alan Ziyâd b. Munzir ve Nafi’ b. el-Haris hadis uyduran kişiler olarak değerlendirildiği için hadis mevzû olarak görülmüştür. Albânî, İbn Hibban’ın bu rivayeti kendi eserine nasıl aldığına şaşırılmış ve Suyutî’nin de bu rivayeti kendi eserine almaması gerektiğini savunmuştur.⁷³
3. “Her şeyin bir cilalayıcısı vardır. Kalbin de cilalayıcısı Allah’ı zikretmektir.”⁷⁴ Senette yer alan Ebu Mehdi el-Himsî’den dolayı rivayet mevzû olarak görülmüştür.⁷⁵
4. “İlim talebi, her Müslüman erkek ve kadına farzdır.”⁷⁶ Bazı muhaddisler hadisi zayıf görmüş olmasına rağmen İbn Hibbân ve İbn Cevzî’ye göre hadis mevzûdur.⁷⁷
5. “İstişare eden pişman olmaz, istihare eden de kaybetmez.”⁷⁸ Hadis, çok zayıftır diyenler olmakla beraber senette yer alan Abdu’l-Kuddûs (el-Ced) ismindeki raviden dolayı rivayeti mevzû olarak görenler da vardır.⁷⁹
6. “Cennet, cömertlerin yurdudur.”⁸⁰ Senette yer alan Cuhder isimli raviden dolayı mevzû olarak görülmüştür.⁸¹
7. “Duayı terk etmek ma’siyettir.”⁸² Kaynaklarda “Ma’siyet rızkı azaltmadığı gibi iyilikler de artırmaz. Duayı terk etmek ma’siyettir” şeklinde yer almıştır. İbn Cevzî, hadisin mevzû olduğunu belirtmiştir.⁸³
8. “Öfkelendikten sonra yumuşak davranana Allah’ın muhabbeti vacip olur.”⁸⁴ Senette Ahmed b. Davud adlı yalancı bir raviden dolayı rivayet mevzû olarak görülmüştür.⁸⁵
9. “Cömert kişinin yemeği ilaçtır, cimrinin yemeği ise derttir.”⁸⁶ Kaynaklarda mevzû olarak geçmektedir.⁸⁷
10. “Allah, zengine malı için boyun büken fakire lanet etmiştir.”⁸⁸ Senette yer alan Ömer b. es-Subh ve Beşir b. Zazân isimli ravilerden nedeniyle mevzû olarak görülmüştür.⁸⁹

⁷² Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 5b.

⁷³ Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Sahih*, (b.y: Müessesstü’r-Risâle, ts.), 13:44, h.no: 5735; Beyhakî, *Şu’abu’l-İman*, 4:208; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, 2:108; Albânî, *Silsile*, 3: 687.

⁷⁴ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 2a.

⁷⁵ Beyhakî, *ed-Da’vâtu’l-kebir*, (Kuveyt: Ğerâs li’n-Neşr ve’t-Tavzî, 2009), 1:80; Ebu Nu’aym, *Hilyetu’l-evliya*, 4:241; Albânî, *Silsile*, 10: 491.

⁷⁶ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 3a.

⁷⁷ Beyhaki, *Şu’abu’l-İmân*, 2:253; İbn Cevzî, *el-İlel*, 1:62; *el-Mevzuât*, 1:216; Munâvî, *Feyzu’l-kadîr*, 1:693

⁷⁸ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 11a.

⁷⁹ Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, 2:185; Ebu’l-Hasan Nureddin el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid ve menberu’l-fevâid*, thk. Hüsamuddin el-Kudsî, (Kahira: Mektebetu’l-Kudsî, 1994), 8: 96, h.no: 13157; Albânî, *Sisile*, 2:78.

⁸⁰ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 3a.

⁸¹ Dârekutnî, *el-İlel*, 14:125; İbn Cevzî, *Mevzuât*, 2:185; Muhammed Tahir el-Fettenî, *Tezkiratu’l-mevzuât*, (b.y: İdâretu Tabaati’l-Muniriyye, 1343), 63.

⁸² Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 3a.

⁸³ Tabarânî, *el-Mucemu’s-sağir*, thk. Mahmut Şekûr, (Beyrut: el-Mektebu’l-İslami, 1985), 2: 21, h.no:708; İbn Cevzî, *el-İlel*, 2:589; Albânî, *Silsile*, 1: 330.

⁸⁴ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 4a.

⁸⁵ Kudâî, *Müsned*, 1:133, no: 569; Ali b. Muhammed İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-şari’ati’l-marfû’a ‘ani’l-ahâdi’s-şeni’a*, (b.y.: Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, ts.), 2: 383; Albânî, *Silsile*, 2: 173.

⁸⁶ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 9a.

⁸⁷ Fettenî, *Tezkiratu’l-mevzuât*, 64; Muhammed b. Ali Şevkânî, *el-Fevâidu’l-mecmû’a fî ahadisi’l-mevdû’a*, (Beyrut, Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, ts.) 81; Albânî, *Sisile*, 8: 82.

⁸⁸ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 9b.

11. إن أحسن الحسن الخلق الحسن “Hüsünün en güzeli, güzel yaratılıştır.”⁹⁰ Senette yer alan el-Hasan b. Dinâr, hadis uyduran bir ravi olarak tespit edilmiştir.⁹¹

2.2.4. Kaynağını Tespit Edemediğimiz Rivayetler

Aşağıda sıralanan rivayetler, özellikle *el-mektebetu's-ş-şâmîle* programı çerçevesinde incelenen hadis, tefsir, tarih ve tabakât kaynaklarında tespit edilememiştir.

1. “Çalışan (helalinden kazanan) Allah'ın dostudur.”⁹²
2. “Akıllı kişinin düşmanlığı, cahilin dostluğundan daha iyidir.”⁹³ Kelamı kibar gibi gözükmemektedir.
3. “Kişinin doğru konuşması, kendi saadetindedir.”⁹⁴
4. “Her kim komşusuna ikramda bulunursa cennet ona vacip olur.”⁹⁵
5. “Âlimin ölümüne üzülmeyen kişi münafıktır.”⁹⁶
6. “Kim bir âlimi küçümserse o münafıktır. Dünyada ve ahirette lanetlenmiştir.”⁹⁷
7. “Alimleri küçümseyen dinini kaybeder. Yöneticileri küçümseyen ise dünyasını kaybeder.”⁹⁸
8. “Bütün ilaçların anası az yemektir.”⁹⁹
9. “Tüm edebînin anası az konuşmaktır.”¹⁰⁰
10. “Arkadaşsız adam, sağ tarafı olmayan sol el gibidir.”¹⁰¹
11. “Hayırlı kişilere yanaşan (arkadaş olan) vakur olur rezillere yanaşan da hakir olur.”¹⁰²

SONUÇ

İdris-i Bitlisî, özellikle II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı devletine önemli hizmetlerde bulunmuş bir âlimdir. Osmanlı Sarayında siyasette başarılı olan Bitlisî, başta Farsça olmak üzere Arapça ve Türkçe dillerinde önemli eserler bırakmıştır. Bitlisî kendisinden önceki ulema gibi Allah rızasını gözeterek Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak ve insanların Hz. Peygamber'in hadislerini kolay bir şekilde ezberlemelerine yardımcı olmak amacıyla hadis edebiyatında erba'în türünden olan kırk hadis anlamındaki *Hadîs-i Çihil* adlı eserini yazmıştır. Eserini yazarken insanlara günlük hayatta lazım olacak; ibadete teşvik, güzel ahlak, adap, vaaz ve nasihat

⁸⁹ İbn Cevzi, *Mevzû'ât*, 3:139; Suyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a fi ahadisi'l-mavdû'a*, (Beirut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1996), 2:272; Şevkânî, *Fevâid*, 239, h.no: 68.

⁹⁰ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 11b.

⁹¹ Kudâî, *Müsne'd*, 2/108; Suyûtî, *el-Camiu's-sağir*, 1:183; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, 1:225; Albânî, *Silsile*, 2/187-188.

⁹² Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 7b. Alûsî'nin tefsirinde senedi ve kaynağı belirtilmeden yer almıştır. Bkz.

Ebu Fazl Muhammed el-Alûsî, *Ruhu'l-meânî*, (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, ts.), 20: 109.

⁹³ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 7b. Başka kaynakta tespit edilemedi.

⁹⁴ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 8a. Başka kaynakta tespit edilemedi.

⁹⁵ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 8a. Başka kaynakta tespit edilemedi.

⁹⁶ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 8a. Başka kaynakta tespit edilemedi.

⁹⁷ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 2b. Başka kaynakta tespit edilemedi.

⁹⁸ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 8a. Başka kaynakta tespit edilemedi.

⁹⁹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 10a. Başka kaynakta tespit edilemedi.

¹⁰⁰ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 10a. Başka kaynakta tespit edilemedi.

¹⁰¹ Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 6a. Başka kaynakta tespit edilemedi.

¹⁰² Bitlisî, *Hadis-i çihil*, vr. 9a. Başka kaynakta tespit edilemedi.

türünden olan rivayetlere yer vermiştir. Bununla beraber hadislerin sened ve kaynakları zikredilmeden sadece metinler Hz. Peygamber'e izafe edilerek yazılmıştır.

Eserde yer alan 40 rivayet, sıhhat açısından değerlendirildiğinde 11 rivayetin mevzû, 10 rivayetin de zayıf olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca başta hadis olmak üzere tefsir, tarih, tasavvuf ve tabakât kaynaklarında tespit edilemeyen 11 rivayet de mevcuttur. Tespit edilemeyen rivayetlerin ekseriyetinin zayıf veya mevzû olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre *Hadîs-i Çihil*'deki toplam 40 rivayetin yaklaşık olarak dörtte üçünün zayıf ve mevzû rivayetlerden oluştuğu görülmektedir. Zayıf hadislerin rivayet edilmesi ve belli bir çerçevede kullanılması normal bir durum olarak görülebilir. Ancak eserde kullanılan hadislerin yarısının mevzû ve kaynağı tespit edilemeyen rivayetlerden oluşması son derece şaşırtıcıdır. Bu durum İdris-i Bitlisî'nin *Hadîs-i Çihil*'i için önemli bir eksikliktir. Eserde zayıf, mevzû ve kaynağı belli olmayan rivayet oranının çok fazla olması durumunu; İdris-i Bitlisî'nin bir muhaddis olmayışı, eserini ilmî bir amaç için telif etmemiş olması, eserinde genellikle halk arasında meşhur olan rivayetlere yer vermiş olması, daha çok vaaz ve nasihat türü kaynaklardan yararlanmış olması gibi nedenlere bağlamak mümkündür.

Önceki âlimlerimizden çalışmalarını takdirle yâd etmekle beraber, onların da beşer olmaları nedeniyle telif ettikleri eserlerde bazen yanıldıkları, hata ettikleri ve dikkatsiz davrandıklarını kabullenmek gerekmektedir. Bu çalışmada görüldüğü üzere dine hizmet etmek veya Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak gibi ulvi gayeler uğruna telif edilen eserlerde dahi maalesef mevzû rivayetler yer alabilmektedir. Dolayısıyla özellikle birçok hadis kitabında mevzû olduğu belirtilen rivayetlere karşı ihtiyatlı olmamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-hafâ*, b.y.: el-Mektebetu'l-Mısriyye 2000.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 2001.
- Akot, Bülent. "Mevlânâ İdris-i Bitlisî ve Manzum Kırk Hadîs Tercümesi: Hadîs-i Çihil". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. 24/2 (2013): 71-84.
- Albânî, Nasruddin. *es-Silsiletu'd-daîfe*. Riyâd: Mektebetu'l-Me'ârif, ts.
- Alûsî, Ebu Fazl Muhammed. *Ruhu'l-meânî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabi, ts.
- Asfehânî, Ebu Nu'aym. *Hilyetu'l-evliya ve tabakâtu'l-asfiyâ*. Mısır: es-Saade, 1974.
- Beyhakî, Ebubekir Ahmed. *ed-Da'vâtu'l-kebir*. Kuveyt: Ğerâs li'n-Neşr ve't-Tavzî, 2009.
- Beyhakî, Ebubekir Ahmed. *İsbâtu 'azabi'l-kabr*. Ürdün: Daru'l-Furkan, 1405.
- Beyhakî. Ebubekir Ahmed. *Şu'ebu'l-imân*. thk. Muhammed es-Said Besyûnî. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1410.
- Bezzâr, Ebubekir Ahmed. *Müsned (el-Behru'z-zehâr)*. Medine: Mektebetu'l-Ulum, 2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahih*, thk. Mustafa Dîb Buğa. Beyrut: Daru İbni Kesir, 1987.
- Bustî, Muhammed b. Hibbân. *Sahih*, b.y.: Müessestü'r-Risâle, ts.
- Dârekutnî, Ebu Hasan Ali b. Ömer. *el-İlel*. Riyad: Dâr Tayyibe, 1985.

- Dârekutnî, Ebu Hasan Ali b. Ömer. *Sünen*. thk. es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî. Beyrut Dâru'l-Ma'rife, 1966.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed. Suud: Daru'l-Muğni, 2000.
- Ebu Davud. *Sünen*. thk. Muhammed Yahya ed-Din. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- Fettenî, Muhammed Tahir. *Tezkiratu'l-mevzuât*. b.y.: İdâretu Tabaati'l-Muniriyye, 1343.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin. *Mecmeu'z-zevâid ve menberu'l-fevâid*. thk. Hüsamuddin el-Kudsî. Kahira: Mektebetu'l-Kudsî, 1994.
- Irâkî, Zeynuddin. *el-Muğni 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr*. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2005.
- Irakî, Zeynuddin. *Tahricu ahâdisi ulumi'd-dîn*. Riyad: Dâru'l-'Asime, 1987.
- İbn Arrâk, Ali b. Muhammed. *Tenzihu's-şari'ati'l-marfû'a 'ani'l-ahâdi's-şeni'a*. b.y.: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.
- İbn Cevzî, Abdurrahman b. Ali. *el-İlelu'l-mütenahiyye*. thk. Halil el-Mis. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403.
- İbn Ebî Şeybe, Ebubekir Abdullah. *Musannef*. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, el-Akalânî. *el-Metâlibu'l-aliye*. b.y.: Dâru'l-'Asime, 1998.
- İbn Hacer, el-Akalânî. *Telhîsu'l-Habîr*. b.y.: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1984.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid. *Sünen*. b.y.: Daru İhyâi Kutubi'l-Arabî, ts.
- İdris-i Bitlisî. *Heş Bihişt*. haz. Mehmet Karataş - Selim Kaya - Yaşar Baş. Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları, ts.
- Kanarya, Bayram. "Kırk Hadis/Erbaûn" Edebiyatının Rivayetlerdeki Dayanakları ve İbn Asâkir'in el-Erbaûne'l Büldâniyye İsimli Eseri". *Usûl İslâm Araştırmaları*, 28 (Güz 2017): 97-122.
- Kandemir, M. Yaşar. "Kırk Hadis". *DİA*. 25: 467-470. Ankara: TDV yayınları, 2002.
- Karahan, Abdulkadir. "Kırk Hadis". *DİA*. 25: 470-473. Ankara: TDV yayınları 2002.
- Karahan, Abdülkadir. "Hadîs-i Erbaûn Nev'inin Doğuşu ve Amilleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1952): 76-84.
- Kayserânî, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Tahir. *Zehiratu'l-hufâz*. thk. Abdurrahman el-Firyevâî. Riyad: Daru's-Selef, 1996.
- Kılıç, Müzahir. "Edebiyat Tarihi Bakımından Kırk Hadisler". *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 18 (Erzurum 2001): 93-101.
- Kurtubî, Ebu 'Amr Yusuf b. Abdilberr en-Nemrî. *Câmiu beyâni'l-ilm ve fazlih*. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
- Kuşayrî, Müslim b. Haccâc. *Sahih*. thk. Muhammed Fuad Abdalbaki. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arab, ts.
- Malik b. Enes. *Muvatta*. tsh. Muhammed Fuad Abdalbaki. Beyrut: Daru İhyâi Turâsi'l-Arab, 1985.
- Mekkî, Ebu Cafer el-Ukaylî. *ed-Du'afâu'l-kebir*. Beyrut: Daru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1984.

- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünen*. thk. Abdulfattah Ebu Ğudde. 3. Baskı. Halep: Matbuatu'l-İslamiyye, 1986.
- Nevevî, Muhyiddin. *el-Erbe'ün*. Lübnan: Daru'l-Minhac, 2009.
- Nisaburî, Hakim. *Mustedrak 'ala's-sahihayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1990.
- Özcan, Abdulkadir. "İdrîs-i Bitlisî". *DİA*, 21: 485-488. Ankara: TDV yayınları, 2000.
- Özdemir, Ahmet. "İdris-i Bitlisî'nin Terceme ve Tefsir-i Hadis-i Erba'in Adlı Eseri". *IV. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi (Mardin, 21-23 Aralık 2018)*. ed. Bülent Cerciz Tanrıtanır-Amenah Manafidizaji 455-464. Mardin: iksad yayınevi, 2018.
- Razî, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebi Hatim. *el-İlel*. b.y: Metabiu'l-Humeydî, 2006.
- Serdar, Mehmet Törehan. "İdris-İ Bitlisî ve Heşt Behişt Eseri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20/2 (Nisan 2016): 493-514
- Serdar, Mehmet Törehan. *Mevlâna Hakîmüddin İdris-İ Bitlisî*. Ankara: Ötüken Yayınları, 2008.
- Sûfî, Ebu Said b. Arabî el-Basrî. *Mu'cem*. Suud: Daru İbn Cevzî, 1997.
- Suyutî, Celâluddin. *Câmiu'l-ehadis*. b.y., y.y., 2002.
- Suyûtî, Celâluddin. *el-Leâli'l-masnû'a fi ahadîsi'l-mavdû'a*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1996.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Fevâidu'l-mecmû'a fi ahadisi'l-mevdû'a*. Beyrut, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.
- Tabarânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mucemu's-Sağir*. thk. Mahmut Şekûr. Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1985.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi. Musul: Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, 1983.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *Mu'cemu'l-evsat*. Kahira: Daru'l-Haremeyn, 1415.
- Tayâlisî, Süleyman b. Davud. *Müsned*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Daru İhyai't-Turâs, ts.
- Uygur, Abdüsselam. "İdris-i Bitlisi ve Eserleri Üzerinde Yapılan Bazı Bilimsel Araştırmalara Tenkidi Bir Yaklaşım". *Şarkiyat Mecmuası*. 10 (2007): 53-69.
- Ünal, İ. Hakkı. "İslam Kültüründe Kırk Hadis geleneği ve Şeyh Hâmid-i Velî'nin Hadis-i Erbaîn Şerhi". *Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 39/1 (Nisan 1999): 139-147.
- Yusuf b. Hasan İbnu'l-Mibred el-Hanbelî. *Tahricu's-sağir ve tehbir'l-kebir*. Suriye: Daru'n-Nevadir, 2011.
- Zerkeşî, Muhammed b. Bahadır. *el-İcâbe li irâdi mâ istedrekethu 'aişe 'alâ'-sahâbe*. thk. Said el-Afgani. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslami, 1939.
- Zerkeşî, Muhammed b. Bahadır. *el-Leâli'l-mensûra fi ahâdisi'l-mensurâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.

EK: 1

Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma halinde olan Hadîs-i Çihil

